

Anna Wallsten
Praktikant
HAIKU-projektet/
Nordiska museet 2013

[EN ANALYS AV INTERVJUER UTFÖRDA VID VÅRDHEMMET KARLSLUND]

En narrativ analys av intervjuer genomförda av Thomas Olsson mellan åren 1983 och 1987.

Innehåll

Inledning och bakgrund.....	1
Metod	2
Intervjuer.....	2
Berte och Ann-Marie	3
Astrid A	6
Elsie och Olga.....	8
Sara Å.....	10
Manny och Ottilia	11
Greta P.....	12
Karl-Erik G.....	14
Personalgrupp	16
Sammanfattning och avslutning.....	17
Källor.....	19

Inledning och bakgrund

Minnet, en byggnad till Carlslund 1983. Foto: Thomas Olsson, Nordiska museet.

Vårdhemmet Carlslund etablerades år 1901 och var ett vårdhem för upp till 600 personer med främst intellektuella begåvningsnedsättningar. Från början hette anstalten Carlslund med K, efter Karl Engström som grundade den snickerifabrik som 1901 blev en så kallad idiotanstalt. När det moderna Carlslund byggde upp i etapper 1954-1961 så började man stava namnet med C. 1976 togs ett beslut i Omsorgsnämnden i Stockholms läns landsting om att avveckla Carlslunds vårdhem, som tidigare räknats till världens modernaste i sitt slag. 1983 skulle boendet börja avvecklas, och de boende skulle snart flytta vidare till egna lägenheter.

Thomas Olsson arbetade i huset som kallades Minnet och började vid nedläggningen genomföra intervjuer med både boende och personal för bevarande till eftervärlden. Han började arbeta på Carlslunds vårdhem i Upplands Väsby år 1971. Det bodde då runt 470 intagna på området, uppdelade i 12 olika byggnader. Han beskriver miljön som miserabel och ostimulerande för de som bodde där. Han ansåg att sysslösheten förvärrade de utvecklingsstörningar som redan fanns, och började därför på olika sätt engagera sig i att motverka den destruktiva institutionsmiljön.

Metod

Intervjuerna spelades in på band, och har sedan transkriberats av Thomas. Jag har fått ta del av både ljudmaterialet och de transkriberade texterna. Jag kommer att titta på de här intervjuerna med avstamp i den narrativa analysen. Genom att läsa och lyssna på vad människor berättar kan man få syn på vissa teman och inriktningar. Att berätta innebär att man konstruerar och kommunicerar sin uppfattning av världen för sina lyssnare och för oss själva. Genom berättandet skapar vi ordning ur det kaos som är våra upplevelser och intryck, och de bildar en helhet som blir mer lättförståelig. Vi formar oss själva och visar upp den identitet som vi vill framhålla (Johansson 2005:16,83). Vid analysen av en berättelse är det viktigt att se om intrigerna är motsägelsefulla, och vad det i så fall kan betyda (Johansson 2005:358).

En viktig aspekt att ha i åtanke är den maktposition den som intervjuar har i sammanhanget. När det kommer till det här materialet är Thomas kollega till vissa av de han intervjuar, men han agerar samtidigt i rollen som *man* i det antagna hegemoniska könsförhållandet. I intervjuer med de boende står han i maktposition i rollen som personal och skötare på det vårdhem de bor. Det är i förhållandet mot Karl-Erik som maktpositionerna förskjuts. Här får Thomas intervju en man som haft en hög tjänst i samhället. Även om de befinner sig på samma nivå i ett könsligt perspektiv spelar istället ett klassperspektiv in. Detta är något man bör ha i bakhuvudet vid analysen av samtalen. Vid några av intervjuerna delta en kollega till Thomas, som heter Annika.

För att få in berättelserna jag lyssnade på i ett större sammanhang besökte jag under skrivandet Stockholms läns Landstingsarkiv, där alla handlingar från verksamheten vid Karlslund har sparats. Jag tog del av protokoll från personalmöten där jag fick en inblick i diskussionerna som rörde vårdhemmet (LA SLL 151:1 F). Jag fick även ta del av liggare och journaler som rörde patienter på Karlslund under det tidiga nittonhundratalet. Här fick jag en bild av hur de intagna benämndes och behandlades (LA SLL 151:1 D1). Besöket på arkivet kändes väldigt relevant för att få ett större grepp om de personer och berättelser jag skulle analysera.

Nedan följer sammanfattningar och försök till analyser av det material som Thomas lämnat till HAIKU-projektet. I mitt material har de intervjuade anonymiserats på så sätt att i samtliga fall då personer omnämns med fullständiga namn har efternamnet ersatts av en initial

Intervjuer

Berte och Ann-Marie

Både Berte och Ann-Marie är vid intervjutillfället boende på Minnet, och de kom till Karlslund redan som barn. Båda två tycks ha relativt svårt att uttrycka sig i tal, och Ann-Marie verkar ha än mer problem än vad Berte har. I vissa fall under samtalet är det intervjuarnas (Thomas och Annikas) ord som läggs i deras munnar. De ställer frågor, eller ger påståenden som de sedan svarar nekande eller jakande på. Detta är något som bör tas i beaktande vid analysen av intervjun. Intervjun genomfördes den 7 december 1983 av Thomas och Annika.

Berte sitter och stickar. Foto: Thomas Olsson, Nordiska museet

Berte inleder med att berätta att hon kom till Flickhemmet som åttaåring den 13 maj 1934. Hon säger att hon inte var ledsen när det blev klart att hon var tvungen att flytta hemifrån. Skälen till detta var att hon hade med sig sin tvillingsyster Greta, och att hon tidigt efter ankomsten blev nära vän med Rut H, en flicka som varit intagen på hemmet sedan tidigare. Anledningen till att Berte kom till Karlslund var att hon inte kunde följa med i skolan. Detsamma gällde för Greta som - "va lite efterbliven hon me". Detta ledde till att deras mamma inte orkade ta hand om flickorna. De fick dock komma hem och hälsa på ibland, exempelvis på jularna, och föräldrarna kom också på besök på Flickhemmet fyra, fem gånger om året – och om de inte kunde komma skickade de presenter till institutionen.

Systemen Greta avled år 1961. Hon hade 1937 flyttat till hemmet Vipeholm som låg i Lund. Efter flytten träffades de aldrig mer, och Berte fick inte berättat för sig om systemens död förrän långt senare. Av Bertes utsagor kan man anta att Grete avled av skador hon fått efter att hon klättrat i ett träd. Hon kunde annars inte leka på samma sätt som Berte kunde, då hon ansågs vara "orolig av sig".

Berte berättar om hur hon från nio års ålder spenderade dagarna i arbetssalen med fröken S, och stickade plagg som användes av de boende på Flickhemmet, EH (Epileptikerhemmet eller Ekhagen som det egentligen hette) och Minnet. Strumporna var stickiga, men att protestera mot det var inte ett alternativ. Hon fick även prova att gå i skola ett tag hos fru Brandt, men kunde inte riktigt följa med i undervisningen. Berte bodde på Flickhemmet i 13 år innan hon flyttade till Minnet. Jag besökte Landstingsarkivet i Flemingsberg och hittade liggaren som rörde året då Berte kom in. Där står anteckningar om hur hon fått försöka i skolan utan att göra framsteg. Hon var alldeles för "pratsam" och "tjatig". I början fanns det även fem pojkar på Flickhemmet, men de flyttade senare över till Goss hemmet.

Ann-Marie föddes 1927 och är vid intervju tillfället 57 år. Ann-Marie minns inget från tiden då hon bodde hos sin riktiga familj, men vet att hon kom till småbarnshemmet i Valla när hon var ungefär tre år. Därefter bodde hon på Villan. Något hon minns från ankomsten är mötet med Manny H och hur hon hade sett henne rita med kitor. Själv fick hon inte låna kitor, men hon hade med sig sin egen docka och docksäng som hon fått av sin pappa.

Också Ann-Marie fick jobba i arbetssalen och lära sig sticka hos fröken S. Hon berättar om hur sträng fröken var, och hur hon slog barnen med stickorna. Berte flikar direkt in för att bekräfta att de blev slagna. Hon tycks vara mer värtalig, och tar sedan över i intervjun för att berätta mer ingående om arbetssalen och vävsalen, och om vilka flickor som befann sig där. Samtalet kommer också att handla om den generella uppbyggnaden av huset, vilka som sov i vilka sovsalar, var personalen bodde och var matsalarna låg. Berte berättar om hur de fick sova i järnsängar med hårda halm- eller krollsplintsmadrasser. Hade man gjort i sängen fick man sedan byta halmen/krollsplinten själv. Vid frågan om det luktade mycket kiss svarar Berte jakande, medan Ann-Marie fnissar i bakgrunden. På varje sal var det mellan sex och nio boende, och sängarna var smala och stod tätt intill varandra.

Samtalet fortsätter och handlar om syrummet som fanns på Karlslund. Berte berättar att kläderna de bar syddes inom institutionen av fröken Carlberg, och att man inte hade några egna kläder – varken klänningar eller underkläder. Man hade fått sina namn märkta i kläderna, men efter tvättningen kunde man istället få andras. I tvätten arbetade Jorry och Annie, som också de bodde på Karlslund. De fick "jobba ganska hårt".

Personalen bodde på vinden, och dit var flickorna inte tillåtna att gå. Thomas frågar Berte om personalen var "snygga [...] eller va de gamla ragater?". Hon berättar att vissa var gamla, men att de slutade efterhand, vilket ledde till att Astrid A började som vårdarinna i mitten av 50-talet (som också hon blivit intervjuad av Thomas).

Annika frågar om hur det gick till när de boende fick bada, och Berte berättar hur badvattnet kom från varmvattenledningar på den tiden – och att de fick dela badvatten med varandra under de veckoliga baden.

Frågan ställs till Ann-Marie, och hon ombeds berätta mer om tiden hos fröken S. Hon uttrycker hur förtvivlad hon var över att bara få sticka. Hon ville gärna lära sig sy eller väva, men det hon fick göra var endast att "sticka å sticka hela tiden hos den där kärringen". När hon sedan får magont och går hem och lägger sig blir hon beskyld för att vara skolsjuk. Ann-Marie berättar två gånger om hur hon blir beskyld för att vara skolsjuk, då hon egentligen var hemskt dålig med feber och diarréer.

Både Berte och Ann-Marie berättar om hur man varje dag skulle läsa bordsbön före och efter frukosten. De menar att det var så förr i världen, och att det är mycket bättre idag – då man slipper. På morgnarna fick de boende först bädda sina sängar och sedan duka borden till frukosten. Efter detta fick de tömma hinkarna som använts som toaletter under natten. När det var klart fick man gå till arbetssalen där man neg och hälsade fröken god morgon. Flickorna arbetade där fram till lunch, och sedan hade man eftermiddagarna lediga.

Berte beskriver hur syster Anna var den som delade ut medicin till de som var "oroliga". Ann-Marie var en av dem, och det hon fick på skeden var flytande brom. Hon berättar själv hur hon fick det varje morgon. Berte får frågan om huruvida de oroliga gapade och skrek, och hon svarar att "ja, de gjorde dom då, förr i världen". En av de oroliga var Erik E, som fick ha en bindtröja på sig för att han inte skulle slå sig själv. Flickorna som bodde på Minnet fick ta hand om honom, hålla i honom, en vecka var. Klockan fyra på eftermiddagarna lades han iförd bindtröjan i en säng med höga kanter, för att de skulle kunna mata och tvätta honom. På Goss hemmet var de generellt mer oroliga och slogs med klossar, berättar Berte. Dit fick man inte gå och hälsa på.

Berte bodde på Flickhemmet hela tiden fram tills hon var 22 år, då hon flyttade till Minnet. Ann-Maries historia är mer brokig och tycks ha innehållit många flyttar. Hon berättar att hon förutom Carlslund bott på Västra Mark och Salberga. Som anledning till flytten från Carlslund till Västra Mark anger hon en händelse då hon var så orolig att hon rullade sig nedför trappen och sedan hoppade ut genom ett fönster. Efter detta fick hon bindtröja på sig, och selades fast i sängen. Detta utfördes av Greta P, som beskrivs som sträng (också hon har intervjuats av Thomas).

Generellt kan man säga att de teman som kommer fram i intervjun med Berte och Ann-Marie är hur sträng personalen var, och de regler man var tvungen att förhålla sig till. De tar upp de personer som varit "oroliga", och redogör för hur dessa blev behandlade – med bland annat tvångströjor och läkemedel. En sökning i Nationalencyklopedin på användandet av brom som medicin visar en artikel där det berättas om hur det användes som sedativt läkemedel från 1850- till 1940-talet. Idag vet vi att det var giftigt, och att några av bieffekterna vid bromism var huvudvärk, apati, sömnlöshet, psykos, anfall och delirium¹. Det är inte en alltför långsökt gissning att medicinen, som skulle hjälpa Ann-Marie istället kan ha förvärrat hennes fysiska och psykiska tillstånd.

Vid mitt besök på Stockholms landstingsarkiv hittade jag uppgifter om Berte och hennes syster i liggaren. Jag fastnade särskilt för historien om Bertes syster Greta. Jag kontaktade landstingsarkivet i Lund och fick ut journalerna från den tid som hon vistats på Vipeholms vårdanstalt. Papperna visar att hon blev intagen den 12 maj 1934. Vid ankomst klassificeras hon som en etta på den sjugradiga skalan, vilket motsvarade intelligensåldern. Förutom detta beskrivs hon som "grovt osnygg, störande" – men ibland också som "lugn och gladlynt". Ordet "osnygg" används inte så ofta idag, men hade en betydelse som innebar sjaskighet och att man kunde stöka till – ibland med sin egen avföring². Berte berättar i intervjun hur tvillingsystemen avlidit genom att ramla ned från ett träd, men journalen visar en annan historia. Till att börja med visar anteckningarna att Greta var utsatt för de kariesexperiment som pågick på vårdhemmet – och alla hennes tänder är anfrätta av karies. År 1952

¹ brom. <http://www.ne.se/lang/brom/136203>, Nationalencyklopedin, hämtad 2013-04-16.

² osnygga. <http://www.ne.se/sve/osnygga>, Nationalencyklopedin, hämtad 2013-04-22.

får så Greta, vad som av läkarna benämns som, "ett anfall i likhet med epilepsi". Dessa anfall upprepas sedan fem gånger fram till 1961. Den 13 mars samma år får hon sitt sista anfall "med kräkningar och näsblödningar". Hon avlider hastigt under status epilepticus. Ingen obduktion utförs. I journalerna listas de drygt tjugo olika mediciner som hon fick äta under sina år på anstalten. Flera av dem (exempelvis Trional³, Phenemal⁴ och Ferrofer⁵) har biverkningar såsom muskelkramper, förgiftning och andningsdepression.

Astrid A

Enligt Thomas kommentarer var Astrid en av de äldsta som var i livet då han inledde dokumentationen. Hon började arbeta på Karlslund 1926, då hon var 17 år gammal. Hon arbetade bland annat i ekonomin, köket, tvätten och bageriet. 1957 började hon en tjänst som vårdarinna, och började då ta hand om de intagna direkt. Astrid stannade kvar fram till sin pension 1972. Intervjun genomfördes den 18 januari 1985 av Thomas.

Astrid Foto: Thomas Olsson, Nordiska museet

Astrid berättar hur hon som ung kom till Karlslund för ett vikariat, som ledde till en anställning i 46 år. Hon säger att arbetet var hårt och dagarna långa, de jobbade från 7 till 19, men att det var trivsamt. Hon hade aldrig varit i närheten av efterblivna barn tidigare, men hon tyckte om dem från första början. På frågan om hur samhället i stort såg på efterblivna vid den här tiden svarar hon att det var med blida ögon, och att hon aldrig hört någon som sa någonting om dem. "Dom va ju här på

³ Trional. <http://runeberg.org/nfch/0130.html>, Runeberg, hämtad 2013-0-16.

⁴ Phenemal. <http://pharmacycode.com/Phenemal.html>, Pharmacy code, hämtad 2013-04-16.

⁵ Ferrofer. <http://www.goodfellowpharma.com/ferrorer.php>, Good fellow pharma, hämtad 2013-04-16.

Karlslund, institutionen, som den var då. De var ju aldrig ute så mycket som de är å vart på senare år [...] utan det var arbete. Och vi gjorde ju så trevligt som möjligt för dem.” Vad hon ska kalla ”dem” är lite oklart. På frågan om vem hon lagade mat åt svarar hon: ”Ja, åt... patienterna om vi säger det ordet... eller vad ska vi kalla dom för? Eller barna sa vi ju på den tiden. Barna! Hur stora eller gamla dom än var.” Det visar sig dock senare under intervjun att det var skillnad på patienterna och arbetshemsflickorna. Patienterna var de som kallades för barn, de kunde inte arbeta och ansågs obildbara. Arbetshemsflickorna kom ofta från Slagsta där de hade gått i skola. Trots att Carlslund egentligen var tänkt för endast obildbara fick de bildbara flickorna vara där och hjälpa till samt lära sig att sy.

Hon beskriver arbetet i bageriet i källaren och minns en händelse då grabbarna tävlade om vem som kunde äta mest. Med ett skratt berättar hon om hur kul de hade. Astrid får frågan om de utvecklingsstörda var med i arbetet, och hon berättar att en Judith var med i källaren och bredde smörgåsar och sköljde potatis. Sedan skulle ju även arbetshemsflickorna på Minnet hjälpa till, både i källaren (potatisskalning och diskning av personaldisk) och med barnen på avdelningarna. Det var också några flickor som arbetade i tvätten, med att tvätta ur det värsta ”joxet” i en hink för att det sedan skulle kunna rengöras ordentligt i maskinerna.

Thomas och Astrid diskuterar rumsindelningen och konstaterar att det fanns flera olika matsalar; två personalmatsalar samt en matsal för föreståndarinnan och sjuksköterskan och främmande. Det var den finaste, och där stod de snyggaste möblerna. Flera av dem var donationer. Under samma period fick flickorna spendera sin tid i de två sovsalarna på övervåningen. Det fanns ingen dagsal för dem att vara i. Det fanns också personal som bodde på Minnet – bland annat Astrid. Rummen beskriver hon som mysiga – det fanns inte så stora pretentioner på den tiden. Hon hörde aldrig någon som var missnöjd, ”Rik nog den som nöjd är”, säger hon.

Det framkommer under intervjun att barnen sov själva utan nattvakt, vilket Thomas reagerar på. Astrid blir lite ställd och påpekar att det fanns de som hade jourtjänst, i ett annat rum. Hon går (min tolkning) i försvarsställning och berättar att: ”Det var ett kall, det var inte bara arbete. Det var en uppoffring utan all like!” 1957 började hon själv arbeta som vårdarinna. Vid den tiden hade ”dom” fått rå om sina egna pengar, vilket möjliggjorde resor till bland annat Italien. Astrid berättar att ”... det har ju förbättrats oerhört mycket undan för undan.”

Thomas tar upp det faktum att det framkommit i andra intervjuer att Astrid har upplevts som sträng. Hon skrattar och säger att det tror hon säkert att de tyckt, men man måste ju hålla ordning på det hela. Det diskuteras också att många har uttalat sig om Ebba-L och fröken S. Det är något som Astrid inte sett något av. Kroppsaga, menar Astrid, förekom överallt på den tiden – bestämmelserna var strängare på den tiden. ”Men jag tycker ju att personalen gjorde ju så väldigt mycket också!” Målsättningen med hennes jobb var att ”göra det bästa för dom”, och glädjen kom ur att se när de gjorde framsteg. ”Och dom hade ju ett hem. Dom var ju som sagt nöjda med det”. Hon tror att Carlslund var bra mycket trevligare än att sitta ensam i ett rum ute på bygden.

Genomgående teman i intervjun är Astrids fokus på hur arbetet var hårt, men att det hela tiden var trivsamt och roligt på hemmet. Allt gjordes för hand utan hjälp av maskiner, och ord som *otroligt* och *ohyggligt* hjälper till att förstärka hur arbetsamt det var. Detta upprepar hon ett flertal gånger under

samtalet. Detta visar på att det är något hon verkligen vill framhäva. Man kan gissa att det har med en yrkesstolthet att göra. Att hon framhåller det fackliga engagemanget visar på att arbetet och det hon uträttat har varit en viktig del av livet. Det faktum att det förekom kroppsaga på Carlslund bekräftar hon, men hänvisar till hur det var då. Hon är också snabb att vända faktumet till att allt gjordes för barnens bästa.

Intressant är också den diskussion hon har med sig själv angående vad man ska kalla "dom" för – patienter eller barn? Att bli kallad för ett Karlslunds barn även i vuxen ålder kan man anta påverkar ens självbild. Detsamma gäller kategoriseringarna bildbar/obildbar som Astrid pratar om. De som bott på hemmet och kunnat hjälpa till benämns ofta som "duktiga". Hur mådde de som inte riktigt kunde nå upp till duktighetsidealet? Även om ordet *hierarki* inte nämns i samtalet är det ganska lätt att tolka den rumsliga uppdelningen av Carlslund som just ett exempel på detta. Den plats i hierarkin man befann sig på bestämde direkt vilket rörelseutrymme man hade inom institutionen – var man fick äta och var man fick sova. Det här temat är något som visar sig i flera av de genomförda intervjuerna.

Elsie och Olga

Olga. Foto: Thomas Olsson, Nordiska museet

Elsie F och Olga F är två boende på Minnet. När Elsie först kom till Carlslund är lite oklart, antingen 1963 eller 1965. Olga kunde inte följa med i vanliga skolan och flyttades då till Slagsta. Hon spenderade också tid på sjukhuset Långbro. 1956 kom hon till Carlslund. Båda två tycks ha relativt svårt att uttrycka sig i tal, och de pratar ganska ofta i munnen på varandra. I vissa fall under samtalet är det intervjuarnas (Thomas och Annikas) ord som läggs i deras munnar. De ställer frågor, eller ger

påstående som de sedan svarar nekande eller jakande på. Detta är något som bör tas i beaktande vid analysen av intervjun. Intervjun genomfördes den 9 december 1983 av Thomas och Annika.

Redan i början av intervjun berättar Olga att hon under sin tid på Carlslund fått lära sig att räkna pengar. Fröken Monika sa att hon tyckte att hon var jätteduktig. Hon berättar också om när hennes halvsyster var på besök, och Olga plockat en bukett ängsblommor. "Va så glad, de glömmar aldrig jag bort å de [...] Sen hade hon socker, så dog hon sen [...] på hennes begravning fick jag vara med, då... va gäst, å kom å drack kaffe å de." Hennes föräldrar var sjukliga, och när de dog kunde hon inte klara sig själv hemma. Hon fick arbeta på en bondgård, där de dock inte var snälla, och hon tycks ha blivit inlåst. Till slut blev hon dålig och hamnade på sjukhus. Senare hamnade hon alltså på Carlslund. Vid den här tiden var flickorna uppdelade två och två i rummen, och Olga hamnade några år senare i samma rum som Elsie.

Elsie bodde ensam med sin pappa i Delsbo efter att mamman gått bort. Pappan hade diabetes, och de flyttade tillsammans till stockholmstrakten för att Elsie skulle kunna få ett annat boende. Vid ankomsten till Carlslund och Ekhagen fick hon ett ensamt rum. Hon tyckte det nya hemmet kändes konstigt och inte alls bra. Hon fick jobba i terapin med att väva och sy. På fritiden kunde hon lyssna på dragspelsmusik på radion. Olga bryter in och berättar att de två tyckt om att gå till centrum och dansa till klämmig dansmusik och dricka kaffe.

Thomas frågar om de brukar hjälpa varandra med saker i vardagen. Damerna berättar att de hjälper varandra med allt möjligt i vardagen, och ger som exempel att de knäpper varandras BH. De försöker så gott det går hålla ordning i sitt rum, men tar ibland hjälp av personalen. Olga berättar att "alla tycker vi har det så fint och mysigt här i hemmet." De har hjälpt till med både disk och mat på hemmet, något som de tänker att de kan hjälpa personalen med när de ska flytta till den nya lägenheten. De trivs dock väldigt bra på Carlslund och att behöva flytta därifrån känns konstigt för dem. Olga tycker att hon inte riktigt orkar med en egen lägenhet, och att det är bättre att bo med många andra som man trivs med. Arbetet i terapin på Carlslund kommer de ha kvar tills de hittar något annat. Där trivs de bra, och har roligt på dagarna. De är lite oroliga för de som kanske inte klarar sig lika bra på egen hand. Thomas frågar om Elsie inte kan ta ett fabriksjobb i Upplands Väsby. Olga tror inte hon skulle klara det, då hon skulle kunna ta fel buss på vägen dit.

Annika frågar hur livet på Carlslund har varit. Elsie säger att det ibland varit tråkigt, folk har varit bråkiga och slagits. Personalen och nattvakterna har varit snälla och skojat med dem. Det var värre förr. På nätterna blev de inlåsta i rummen och fick ropa ut genom fönstret för att få kontakt med personalen. En del var stränga och en del var snälla.

Det som framkommer starkast under intervjun är behovet att få lära sig saker, och få jobba under dagarna. De tillfällen då de fått uppmuntran och beröm tycks ha gjort starkt intryck på dem. Elsie och Olga vill känna sig behövda, och också få visa att de kan klara saker själva. Men, de är också nogga med att påpeka att de är beroende av viss hjälp från omgivningen för att klara av vissa saker. Behovet av varandra och besök från andra närstående tycks starkt. Fokus ligger även på glädjen i att få vara med där det händer saker – så enkla saker som en kopp kaffe och en kaka eller ett biobesök kan vara väldigt viktiga.

Sara Å

Saras brorsdotter Lalla F var boende i Hus 2 på Carlslund. Lalla kom till Flickhemmet 1935, efter att hon inte klarat av vistelsen på Slagsta. Sara brukade ofta komma och hälsa på. Intervjun genomfördes av Thomas i augusti 1985.

När Lalla "fraktades" till Carlslund sov de boende upp till tio stycken i varje rum. Toaletterna stod i en lång rad utan skydd emellan. Alla flickorna hade likadana klänningar och samma frisyrer. Det var inte förrän föräldraföreningen kom som de fick ha olika kläder. Första gången Sara kom dit hade det stått en grammfon och spelat "Tryggare kan ingen vara". Kontrasten till det hon såg var tydlig. "Där satt dom sysslösa, och den ena hängde hit, och den andra dit [...] de skar i mig, på någe sätt." Trots detta var boendet en stor hjälp för henne, och hemmet gjorde Lalla till den hon blev. Lallas pappa intresserade sig inte för dottern, och styvmodern ville inte kännas vid henne. På den tiden, menar Sara, var det så att de utvecklingsstörda skulle gömmas undan.

Saras första intryck var att hemmet var kasernliknande, men så var det ju även på sjukhusen. Efter några besök fick hon reda på att barnen låstes in på salarna under sommandagar och sommarkvällar. På salen fanns toaletthinkar som de fick använda fram till morgonen.

Hon hade känslan att personalen såg en som ett påhäng. Det blev skillnad längre fram i tiden, och personalen var mer benägen att diskutera med de anhöriga. Vid ett besök minns Sara att hon och Lalla satt i syrummet, där man vid nåder kunde få vara om det var blåsigt och kallt ute, och pratade. Då kom en vårdarinna vid namn Sigrid och började tala om religion. Chefen hade trott att Sara var Lallas biologiska mamma, och berättade att alla barn på Carlslund vad frukter efter syndiga föräldrar. "...att Lalla var utvecklingsstörd, det var Guds straff till *mig*." Hon har känslan av att hemmet drevs på religiös basis.

Något annat som Sara tycker är viktigt att påpeka är hur dåligt de var klädda. En gång minns hon att Lalla kom hem till henne med en väldigt ful mössa, och hon fick då en ny snygg mössa. När hon kom tillbaks till Carlslund hade dock syster Emma, som var chef vid den tiden, tagit den ifrån henne – "det passade inte för Carlslundsflickor att ha såna mössor."

Den första tiden på Carlslund, berättar Sara, var förskräcklig för Lalla. Hon försökte till och med hoppa ut genom ett fönster. De fick inte ringa hem, utan skulle vänja sig. Efter ett tag kände hon sig som hemma, men det var ingen utvecklande tid. Senare fick hon dock god kontakt med trädgårdsmästaren, och fick hjälpa till med bland annat bärplockning. I och med detta började hon utvecklas. För övrigt fanns det inga tidsfördriv, förrän de fick börja sticka strumpor. Man vågade inte säga ifrån om man ville att något skulle förändras. Hon menar att man var så förtryckt på den tiden, och att på grund av att det kändes som en avlastning så stod man i tacksamhetsskuld. Sara berättar att hon tyckte det var fantastiskt när de fick arbetssalen och matsalen.

Samtalet fortsätter med beskrivningar av hur Sara uppfattade livet på Carlslund. Hon berättar att hon fick reda på att det sprang råttor på Flickhemmet - i sovsalarna, på toaletterna och i matsalen. Hon beskriver det som primitivt, trångt, kallt och auktoritärt. Om man hade sett det idag, efter att ha följt utvecklingen, hade man nästan svimmat. Det luktade om kläderna som Lalla kom hem med, av vad hon tror kan ha varit impregnering. Hon vill inte lägga personalen till last, hon tror att de gjorde så gott de kunde. Hon tycker dock att allt förbättrades undan för undan, och att det inte finns några

likheter med förr sen den nya personalen kom. (Som Thomas var en del av.) Hon menar också att Lalla haft tur då det alltid funnits någon i personalen som stöttat henne på något sätt.

De teman som tydligast kommer fram i intervjun är skillnader över tid på Karlslund. Det är helt olika tidsandor och olika inställningar hos samhället. Sara berättar mycket om hur hon tyckte att boendet var förskräckligt, men att hon aldrig vågade säga ifrån. En av hennes största farhågor var att Lalla skulle hamna i kläm. Detta visar på hur starkt maktförhållandet var, där institutionen totalt dominerade och begränsade det handlingsutrymme som Sara hade. Det faktum att personalen också beskyllde föräldrarna för att vara ansvariga för sina barns funktionsnedsättningar visar på en tid där auktoriteten i hög grad skuldbelade och tryckte ner de anhöriga. Intressant är också Saras syn på de institutionskläder som de boende tvingades bära. Detta är ju något som går helt emot flera av sköterskornas berättelser.

Manny och Ottilia

Manny. Foto: Thomas Olsson, Nordiska museet

Manny är vid intervjutillfället 62 år och kom till Villan när hon var två år. Ottilia kom till Karlslund från Slagsta 1925, då hon var 14 år. Intervjun genomfördes november 1983 av Thomas och Annika.

Manny berättar att hennes mamma bodde på Vipeholm i Lund när hon var liten, och det var därför hon inte kunde bo med henne. Istället kom hon till Karlslund och fick börja gå i kindergarten hos tant Ebba, och senare fick hon sticka strumpor i arbetssalen hos fröken S. Ottilia kunde inte hänga med i undervisningen på Slagsta. Föreståndaren, fröken L, sa att det var för många barn där och hon kom istället till Karlslund och Minnet. Vid ankomsten fick hon börja arbeta i hönshuset, där det var hemskt mycket att göra. Hon var ensam om att sköta om hönorna, städa och bära in äggen.

Hon fortsätter berätta om hur det såg ut, och att det låg 13 personer i samma sovsal. På nätterna blev de inlåsta, och tvingades kissa på hinkarna som stod utställda. Skötte man sig inte kom Ebba-L upp och sade åt dem, "Va så sträng så". Manny och Ottilia pratar i munnen på varandra och berättar om allt som föreståndarinnan gjort mot barnen; nöp dem i armarna, slog stickorna på handen, knuffade dem – utan anledning! Det var Ebba-L och Astrid A som var de strängaste.

Kvinnorna fortsätter prata förbi och om varandra och berättar om en lam pojke, Svante, som bodde på hemmet. Manny och några andra av de äldre flickorna fick hjälpa till att sköta honom om kvällarna. Hon hjälpte också till att plocka bär och potatis i trädgården.

Varje år vid juletid kom främmande och hälsa på, det var styrelsen från stan. De gick runt och tittade på salarna, men frågade aldrig flickorna hur de trivdes. Sedan bjöds de på julmat i Stora matsalen, medan barnen fick sitta i den lilla.

Thomas frågar om de trivdes under den här tiden. Ottilia reagerar starkt – ”De va för hemskt. De va för strängt här asså”. De tycker det är bättre nu. Förr fick de ligga i järnsängar med halmmadrasser. Personalen är snällare nu, och man får bestämma mer själv. Förr fick man jobba så hårt – tre gånger om dagen, berättar Ottilia. Den enda dagen man hade ledigt var på lördagarna. På kvällarna när man var trött och ville sova kunde det hända att man fick gå upp på kalla vinden och prova ut kläder. Kläderna de fick hade gått i arv från andra flickor, några egna kläder fick de inte ha. Ottilia berättar att hon ofta var arg på fru A, och att de gånger hon sagt ifrån hade hon blivit ”klådd me björkrise” som innan blivit blött i hett vatten, och en annan gång instängd i en garderob fram till klockan tolv på natten. Det kunde också hända att man fick ligga i sängen en hel dag utan att få någon mat. Ottilia längtade därifrån, och hon gick en gång ner och klagade hos fru Tekla. Hon var less på att behöva städa Ebba-L:s rum varje morgon – klockan nio skulle det vara rent, och golvet skulle vara bonat med bonvax. Under tiden hon städade hände det att hon blev hon luggad och nypt. Syster Tekla hade hållit med Ottilia om att Ebba-L var för sträng, och att hon inte skulle behöva gå till hennes rum.

De pratar lite om den stundande flytten. Båda kvinnorna tycker att det känns bra att komma till egna lägenheter. Viktigt för dem verkar vara att den personalen de har idag, och som de känner, följer med till det nya hemmet.

Kvinnorna återkommer ett flertal gånger under samtalet till hur sträng personalen var. Särskilt Ebba-L framhålls som speciellt elak. De pratar om specifika tillfällen då de blivit agade, eller på andra sätt blivit illa behandlade. De framhåller dock att det har blivit bättre med tiden – och nu verkar även relationen till personalen ha blivit närmare. Det faktum att de vill ha med personalen till det nya boendet tyder på att det numera finns ett band av förtroende mellan boende och vårdare.

Greta P

Greta började jobba på Carlslund när hon var 28 år. Under sina trettio två år i tjänst var hon tolv år på Flickhemmet och två år på Goss hemmet. Hon var vid intervjun klen och hade dålig syn. Under inspelningen tittar de tillsammans på gamla fotografier, vilket leder till att samtalet ibland hoppar fram och tillbaka runt olika ämnen. I min sammanfattning har jag försökt sammanbinda det som behandlar liknande teman. Intervjun genomfördes av Thomas i augusti 1985.

Thomas frågar om Greta tidigare sett idioter och sinnesslöa innan hon började på Carlslund. Hon svarar att hon sett några när hon var barn, och då varit rädd för dem. Sedan såg hon några när hon flyttade till Krylbo – och dessa tyckte hon om, berättar hon med eftertryck.

Hon berättar att syster Tekla tog emot henne när hon första gången kom till institutionen. Tekla beskrivs som ståtlig och med häftigt humör. Många i personalen var rädda för henne. Greta fick jobba elva timmar om dagen – sju dagar i sträck och sedan en dag ledigt. Hon hade vana av barn från tidigare arbete inom sjukvården – ”och de utvecklingsstörda var ju som barn allihop”. Hon lyfter

särskilt fram ett barn, Dockan, som hon hade lite extra ansvar för. Dockan var lam och blind, och hade hydrocefalus.

De fortsätter diskutera Lalla F, som är brorsdotter till Sara Å som också intervjuats. Thomas tar upp kritiken Sara haft mot bemötandet hon fått från översköterskan och hur hon fått höra att det utvecklingsstörda barnet var "Guds straff för ett sedeslöst liv". Detta har Greta aldrig hört talas om, och hon kan inte alls förstå vilken sköterska det kunde handla om. Hon går vidare med sin beskrivning av miljöerna och hur de boende på Carlslund hade det. Generellt menar hon att de hade det bra – någon gång hade det sparats lite väl mycket på maten under Fru A's tid i köket. Barnen var "mycket snygga" och välklädda - "De va besök som sa att så fina var inte barnen dom hade hemma. Å inte så rena heller [...] Så nog fick dom ordentlig vård". Thomas tar upp sådant som de boende berättat i intervjuerna - om att man var så många på samma sal och att man fick gå och lägga sig så tidigt om kvällarna utan möjligheter att gå på toaletten. Greta börjar prata i ofullständiga meningar där kontentan verkar vara att hon håller med om att det var en period där hon tyckte att de fick gå i säng alldeles för tidigt. Hon är också noga med att poängtera att "de som stod lite högre" (jag tolkar det som att hon syftar på de med lindrigare funktionsnedsättningar) fick stanna uppe längre. Det hade varit tal om att skaffa en toalett till Flickhemmets övervåning, men det skulle bli alldeles för dyrt att dra om ledningarna. Annars menar hon att det var trivsamt, fastän det var gammalt.

Greta får frågan om det fanns någon manlig personal inom vården. Det hade varit på gång att få en manlig vårdare till Gosshemmet, men Greta hade då sagt ifrån. De manliga satt helst i rökrummet, och ville inte ta hand om de som "gjort ner sig" eller var oroliga. De hade också dubbelt så mycket betalt, men gjorde ingenting. Hon berättar att hon tog initiativ till att få igång en fackförening på Carlslund. Detta är något hon talar om med stolthet i rösten, och hon pekar på flera saker som blev bättre efter att de organiserat sig, "det blev kolossalt mycket bättre".

De pratar vidare om minnen från tiden på Carlslund. Det trevligaste minnet Greta har är från när en i personalen fyllde fyrtio år. Personal, deras släktingar samt en patient – totalt trettiosex stycken - hade firat tillsammans på övervåningen. Hon berättar också om hur de som arbetade fick en medalj efter att ha varit i tjänst i tjugofem år. Hon har dock gjort om medaljen till något som hon visar bild på för Thomas. Han har i efterhand glömt bort vad det var, men han tror att hon smälte ner den.

Mot slutet av intervjun frågar Thomas om Greta har något annat viktigt att berätta om sina år på Carlslund. Hon påpekar direkt hur jobbigt det var, och hur mycket arbete man var tvungen att göra – hur man var tvungen att genomföra storstädningar på boendet.

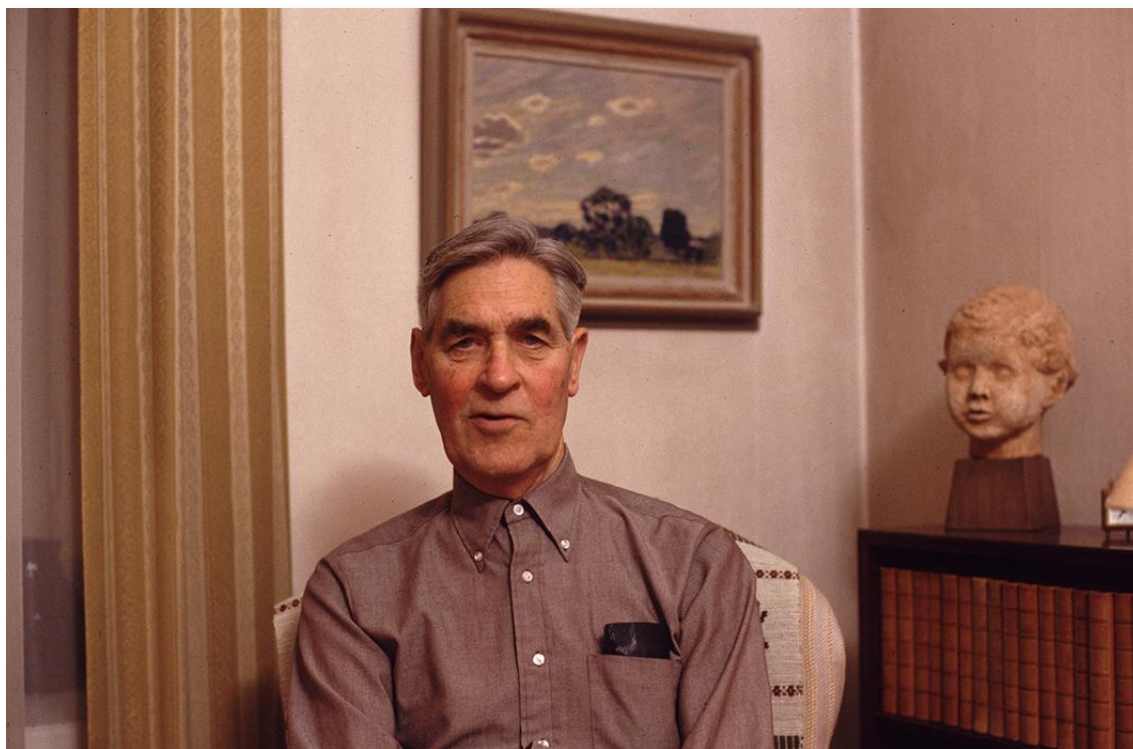
Hon tycker att omorganiseringen som stundar vid intervjutillfället är "bra... på sätt å vis". Hon berättar om de utvecklingsstörda som bor i närheten av henne som hon tycker är trevliga, "jag tänker aldrig på när jag möter dom att de är utvecklingsstörda".

Ett viktigt tema i intervjun är det faktum att hon är så noggrann med att påpeka hur fina och välklädda alla barnen var. Detta står i motsättning mot det de boende och anhöriga har berättat. Hon väljer också att framhålla sitt arbete inom fackföreningen, och de enorma förbättringar som det innebar för de anställda. Arbetsstoltheten verkar vara stor, även om hon pekar på den stora arbetsbördan och de orättvisa löneskillnaderna som fanns förr. Stoltheten för sitt yrke visar sig

särskilt i att hon visar upp fotografier på den medalj som hon fått från Carlslund – men det faktum att hon (eventuellt) valt att smälta ned den kan visa på en annan känsla för det hon uträttat under sitt yrkesverksamma liv.

Karl-Erik G

Karl-Erik hade tidigare varit undanlidande när Thomas ville få till stånd en intervju. Han var huvudsekreterare i Socialvårdens Planeringskommitté, där han skulle svara för en utredning om socialvården som påbörjats av Stockholms Stad. De gjorde en generalplan för sinnesslövårdens ordnande. Omorganiseringen av Karlslund, som bland annat han var ansvarig för, var tänkt att bli modell för vårdhem generellt. Institutionen byggdes ut mellan 1954 och 1961, och enligt Thomas kritiserades den redan då för att vara omodern. Karl-Eriks svar är långa och ibland osammanhängande. Vid intervjutillfället hade hans fru nyligen gått bort, vilket eventuellt kan ha påverkat hans uttryck. Intervjun genomfördes i oktober 1987 av Thomas.

Karl – Erik, Foto: Thomas Olsson, Nordiska museet

När Karl-Erik började sin tjänst och skulle ta tag i utredningen angående bildbara och obildbara sinnesslöa hade han aldrig sett handikappade förut. Första gången han mötte dem var vid ett studiebesök på Slagsta skolhem. Arbetet som skulle genomföras var "en inventering av det klientel som kunde finnas i Stockholm". De fick hjälp av Föreningen för psykiskt vanlottade, som drev flera institutioner – bland annat Karlslund. Staden skulle överta verksamheterna vid Karlslund samt internatskolan i Slagsta för bildbara sinnesslöa. Planeringen innebar att man skulle bygga en helt ny institution vid Karlslund, och den invigdes 1958. Kommittén försökte sedan göra en uppdelning av barnen och ungdomarna, utvecklings- och åldersmässigt. Karlslund var helt och hållet ett vårdhem där ingen skolverksamhet förekom, utan byggde helt på terapeutisk verksamhet. Man försökte där,

inom ramen för klienternas möjligheter, skapa så drägliga levnadsförhållanden som möjligt. På Slagsta, som drevs av Föreningen för sinnesslöa barns vård, byggde man till ett småbarnshem och moderniserade.

Det fanns ingen lagenlig skyldighet för landsting och kommuner att svara för vården för de klienter som inte gick i särskolorna. Det blev så att frivilliga organisationer engagerade sig i driften av institutionerna.

1952 flyttade Karl-Erik till Barnavårdsnämnden och arbetade som barnavårdsdirektör. På det sättet svarade han för två verksamheter, den reguljära barnavården och de som ingick i lagstiftningen när det gällde vård och undervisning av psykiskt efterblivna. Det var i tjänsten som barnavårdsdirektör han första gången ordentligt kom i kontakt med föräldraföreningen som bildats. Det var en man vid namn Karl-Axel M, som också var läkare på Lovisas barnsjukhus, som kontaktade honom angående hjälp med transporter av barnen till och från institutionerna. Det gick att få ett bidrag från, vad han tror var Barnavårdsnämnden, vilket var början till dagens färdtjänst.

Vid besöket på Carlslund mötte han syster Emma och syster Anna, som var chefer vid den tiden. Han beskriver dem som fyllda av lidelse för sina arbeten. Byggnaderna menar han var primitiva, "Gosshemmet och Flickhemmet. Enkla träbyggnader egentligen som i dagens läge e helt otänkbart att man skulle... eh... godta för vård utav det klientelet som va där". Problematiken som barnen och deras föräldrar och anhöriga hade var honom helt främmande tidigare. Han kom dock att uppleva den inpå bara kroppen. Medkänslan och engagemanget för de som arbetade inom föräldraföreningen kom att bli starkt. Han beskriver vikten av en påtryckargrupp, såsom föräldraföreningen, när man jobbar i en byråkratisk apparat med mycket administration. Han trycker också på det positiva i att föräldrar med avvikande barn kunde samlas och diskutera problematiken. Några kontroverser med gruppen kan han inte minnas, men "... man kan glömma bort vissa saker". Han förstår om föräldrarna kan ha haft synpunkter på vården, men säger att han inte arbetade på det planet.

Karl-Erik berättar att han ser Sverige som ett föregångsland när det gäller verksamheter för psykiskt efterblivna. Utomlands har man ofta inte samma samhällsengagemang och lagmässiga uppläggning som vi har i vårt land. Embryot till förändringen i samhällets syn, och solidariteten från de som är hyggligare lottade, menar han kom från föräldragruppens engagemang. I början av femtiotalet, innan utredningen gjordes, fanns det annars inget lagstadgat stöd för barnen. Efter utredningen skapades resurser för läkare och kuratorer på institutionerna.

Det blir påtagligt att Karl-Erik i intervjun framhåller sin karriär och viktiga steg i denna. Jag skulle vilja koppla det till Deborah Tannens forskning runt män och kvinnors olika samtalsstilar. Män använder sig enligt henne av så kallat *report-talk*, där man hänger upp berättelser på speciella saker och händelser. Det manliga sättet att tala utmärks också av monologer och ett hierarkiskt strukturerande av rummet. De vill framhålla status och tenderar använda skryt när de berättar om händelser i sina liv. Detta står i motsats mot en kvinnlig samtalsstil, där personen använder sig av dialog och uppbackningar på ett mer solidariskt sätt (Johansson 2005:183). Sättet som Karl-Erik berättar på är enligt Tannens teorier ett typiskt manligt sätt. Status och de förbättringar han lyckats genomföra är centrala i samtalet – samtalet som nästan helt drivs av Karl-Erik själv.

Personalgrupp

Thomas samlade ihop en så stor grupp han kunde med den äldre personal han kände till. Dessa innefattade: Nora (började 1942), Astrid (började 1926, också enskild intervju), Lisa (började 1938), Siv, Blanche (kock, började 1958), Lisbeth och Anna (började 1954). Vid intervjutillfället fanns också några av de boende med. I kommentarerna till samtalet har Thomas skrivit – ”Observera att det var bara kvinnor med. Några var väldigt nervösa och relativt kortfattade. Det är typiskt när det gäller vårdinstitutioner”. Vad han menar med detta är väldigt oklart. Klart är dock att det är ganska svårt att sammanfatta vad som sägs, då flera samtal går parallellt med varandra. Jag har i min sammanfattning försökt fokusera på de tydligaste teman som tas upp. Intervjun genomfördes av Thomas och Annika den 31 oktober 1983.

Ett fotografi på personalen utanför Karlslund 1924. Foto: Hedvig Lundqvist, Nordiska museet.

De pratar om olika grader av utvecklingsstörning. Astrid berättar att det var på skolan i Slagsta de ”gallras ur”. Efter det kom man till Minnet, Flickhemmet eller Goss hemmet. Nora säger att Goss hemmet hade det ”sämsta klientelet”, men att också de som bodde på Flickhemmet var ”ganska dåliga”. Men hon påpekar två gånger att de gjorde vad de kunde för att få det trivsamt. Astrid instämmer – ”Jaa, verkligen. De va trivsamt!”. På Minnet fanns de som var duktiga nog att hjälpa till. Ute i samhället fanns det risk att de utvecklingsstörda blev utnyttjade som drängar på bondgårdar, men liv på institution var det vanligaste, ”De e ju nu dom senare årena... de e aktuellt”, med människor med förståndshandikapp ute i samhället. Anna berättar om Hulda och Malla som var två av arbetshemflickorna. De fick ”slava väldigt”, och passade även upp på föreståndarinnan.

Anna berättar om hur hon när hon började som nattvakt på Björkhagen var ensam ansvarig för trettio barn. Graden av utvecklingsstörda var blandat "man hade... olika... typer. Men dom va rara ändå".

Lisa pratar om hur det var att ha hand om de bråkiga och svåra pojkarna på Gosshemmet. Hon berättar att alla salarna var låsta och att de hela tiden fick befinna sig bakom låsta dörrar. De var så pass oroliga och att flera också var tvungna att ha bindtröja, annars slog och rev de sig själva. Särskilt minns de en pojke som var "riktigt mentalsjuk". En annan bråkig pojke de minns är Richard S. Han hade ett tag befunnit sig på Vipeholm, och när han kom därifrån kunde han inte längre gå. Han var dock "liten å söt å fin å hade vackra tänder". Lisbeth och Lisa diskuterar särskilt en pojke på Lindhem som hade ett emaljöga, som han brukade kasta ut på golvet. På det boendet var det "inte grant", man fick vaka ensam över tjugofem pojkar, varav flera var bundna.

Siv kommer att tänka på hur primitiv medicinutdelningen var. Hon berättar om hur syster Anna gick runt med fenemallösningen till barnen som krampade. "Å så en sked hade hon å den gick i mun å ur mun. De va inte hygieniskt på den tiden", säger hon och skrattar.

De pratar om hur de boende ibland fick vara i paviljongerna nere i skogen. Där hade de lite mer plats att röra sig på – "Å dom satt inte inpå varann som i dagsalen".

Nora och Astrid diskuterar finansieringen bakom Karlslund. Särskilt på Villan var det de välsituerade barnen som bodde. Föräldrarna fick 1948 betala tretusen kronor varje år för att ha sina barn boende där. Här var det lite annorlunda mot de andra avdelningarna – maten var bättre och de boende var helt privatklädda.

Anna berättar att det under trettioalet fanns runt hundrafemtio patienter på området. Ett av hemmen var EH, Epileptikerhemmet eller Ekhagen som det hette. Där fanns, trots namnet, inte bara epileptiker. Huset var så trångt att de också fick bo i matsalen. Maten fick alltså intas i sängarna. Astrid menar att matsal inte behövdes, då de hade det bekvämt när de fick ligga ner och äta.

Att sammanfatta och analysera samtalet som pågår i personalgruppen är ganska svårt. Diskussionen pågår länge, men många trådar lämnas hängande i luften. Vissa teman kan man ändå finna. Tydligt är hur man graderade graden av funktionsnedsättning mellan de boende. Man skiljer mellan de "bästa" och de "sämsta". De pratar om hur det såg ut rent generellt på Karlslund. De konstaterar att det var trångt, men verkar ändå inte vilja erkänna problematiken med detta. Nora och Astrid bekräftar också det som vissa av de intagna berättat, att man fick ha enhetliga kläder på vårdhemmet.

Sammanfattning och avslutning

Vad har då de här människorna berättat? Sociologen J.P. Roos menar att det finns starka motsättningar mellan det liv en person levte och det hen berättar om det. Genom berättandet

konstruerar man sin identitet där relationen till kontexten är grundläggande. Om man tittar generellt på berättelserna är det många av redogörelserna som är motstridiga och ambivalenta. Exempelvis går berättelserna isär när det kommer till kläderna som bars på Carlslund. Bland annat Berte minns hur man inte hade några egna kläder. Även Sara Å vittnar om hur alla hade enhetliga klänningar och likadana frisyrer. Den amerikanske sociologen Erving Goffman beskriver i sin essäsamling *Totala institutioner* hur anstaltskläder och liknande utseenden leder till en rollförlust av det sanna jaget, och att man istället objektifieras som "patienten". Detta leder i sin tur till passivitet och en nedbrytning av identiteten (Goffman 1973:9). Sara Å berättar också hur fula och illaluktande hon tyckte att barnens kläder var. Detta står i skarp kontrast till Gretas utsagor om hur välklädda barnen bar. Hon hävdar till och med att besökare hade berömt dem för deras kläder och hur rena de var. Även skiljer sig beskrivningarna märkbart åt av hur livet på Carlslund var om de kommer från personal eller intagna/anhöriga. Hur hade de boende det egentligen? Fick de den goda omvårdnad som personalen vittnar om, eller levde de ett passivt liv där de var hårt hållna – som de boende berättar.

En annan viktig aspekt som framkommer är hur, särskilt de anställda, pekar på den tidsanda som fanns förr. De menar att denna var fullkomligt annorlunda än hur det är nu. Visst finns det stora skillnader. I liggaren och journalerna från början av 1895-1928 är de intagnas status nedtecknad i olika spalter. Förutom allmänt "själstillstånd" kan man också läsa om "moralisk utveckling", "sysselsättning", "renlighet". Man antecknar längd och vikt – men också huvudets omkrets varje år. Idag har vi lärt oss mycket av rasbiologins hemska övergrepp och konsekvenser. Politik och reformer har gått mot en utveckling där människor med funktionsnedsättningar ska vara delaktiga och jämlika. Även om lagar och regler lett mot mer integrerade livsvillkor är frågan om hur tankevärldar och föreställningar inom oss påverkar hur vi betraktar vem som är normal och inte.

Normalitetsbegreppet är något som flitigt diskuterats bland forskare. Det som generellt kan sägas är att reglerna för norm och avvikelse varierar över tid. Attityder, kunskaper och ideologier som är rådande i samhället i övrigt avgör vad som passar in – och vad som bör sorteras bort. Allt detta pågår i ständiga förhandlingar och omförhandlingar. Intervjuerna blir till ett tidsdokument där man kan följa samhälleliga värderingar och dess förändringar också inom institutionens väggar, och hur de påverkat den enskilda människan. Även om de exakta årtalen vid förändringar inte alltid kommer fram i berättelserna kan man ändå följa vägen från en starkt institutionaliserad tillvaro, mot ett boende där självständighet, normalisering och frigörelse uppmuntras.

Berättelserna visar att klassificeringarna av vem som är "normal" och vem som inte är det blivit internaliserade och för givet tagna både hos patienter och personal. Skolgången tycks ha varit ett effektivt sätt att sålla ut de som inte riktigt kunde följa med i den normala inlärningskurvan. Man skiljer på normala och avvikare, men även inom grupperingen avvikare skiljer man på de obildbara och de bildbara. Man framhåller vilka som är "bra" och "duktiga", och ställer detta i skarp kontrast mot de som inte kan hjälpa till ordentligt – de som är "riktigt mentalsjuka".

Under institutionernas storhetstid var det vanligt att hemmen byggdes avskilt från resten av samhället. Flera av de som arbetat på Carlslund berättar att de aldrig sett en person med psykiska eller fysiska funktionshinder innan de påbörjade sitt arbete på boendet. De anställda pratar om de intagna, oberoende ålder, som barn. Vad händer med en person och dennes självbild när en ständig infantilisering pågår? Även om infantiliseringen, och benämmandet av de boende som "barn" kan

verka varmt och omhändertagande, kan det istället verka förminskande och utvecklingshämmande.

Synen är också ganska problemorienterad och man talar hellre om vad barnen inte kan än vad de faktiskt klarar av. Det blir väldigt tydligt hur omgivningen och de möjligheter den erbjuder är direkt avgörande för den enskilde människans utveckling och självbild. Det är påtagligt att de intervjuade kvinnorna väljer att framhålla de tillfällen där de fått visa sin självständighet och delaktighet i det dagliga livet på Karlslund, att det med små steg lett till en form av frigörelse. Det verkar dock, särskilt inte i äldre dagar, ha hört till vanligheterna att man fått utveckla sina enskilda förmågor. Man kan fråga sig hur det sammantagna sättet som flickorna blivit behandlade och benämnda haft för inverkan på deras utveckling.

Källor

- Goffman, Erving. (1973). *Totala institutioner: fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Johansson, Anna (2005). *Narrativ teori och metod: med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur
- Landstingsarkivet Stockholms läns landsting (LA SSL), Huddinge